

وَرَقَلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً

روح الترتیل

مصنف

حضرت مولوی غلام رسول عالیپوری

مرتب

صاحبزادہ مسعود احمد

حضرت مولوی غلام رسول عالیپوری اکیڈمی (رجسٹرڈ) فیصل آباد

پوسٹ بکس نمبر 612 جی پی او فیصل آباد، پاکستان

فون: 0092-300-7991642, 345-7681542

روح الترتيل

وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

روح الترتیل

مصنف

حضرت مولوی غلام رسول عالمپوریؒ

مرتب

صاحبزادہ مسعود احمد

اشاعت: حضرت مولوی غلام رسول عالمپوریؒ اکیڈمی (رجسٹرڈ) فیصل آباد

ایڈرس: پوسٹ بکس نمبر 612 جی پی او فیصل آباد، پاکستان

فون 0092-300-7991642, 345-7681542

کتابوں سے دوستی
متمدن ہو سکتی دلیل ہے

ضابطہ

کتاب کے جملہ حقوق بحق صاحبزادہ مسعود احمد محفوظ ہیں

روح الترتیل	:	کتاب
حضرت مولوی غلام رسول عالمپوری	:	مصنف
صاحبزادہ مسعود احمد	:	مرتب
حضرت مولوی غلام رسول عالمپوری اکیڈمی (رجسٹرڈ)	:	ناشر
فیصل آباد، پاکستان		

انتساب

اہل عقل و دانش
کے
نام

ترجمہ: ایک بابرکت کتاب جس کو ہم نے آپ پر نازل کیا تاکہ وہ لوگ اس کی آیتوں
پر غور و فکر کریں اور عقل والے نصیحت حاصل کریں۔ (ص ۳۸-۲۹)

پس نکو گفت آن رسول خوش جواز
ذرة عقلت به از صوم و نماز (رومی)
ترجمہ: پس پاک روش رسول اللہ نے نہایت خوب فرمایا ہے کہ تیری ذرہ بھر عقل نماز
اور روزہ سے بہتر ہے۔

وَزَّكِّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيبًا رَبُّوچ قرآن فرمایا
باجز تیل پڑھن قرآنے حکم ضروری آیا

تے روح الترتیل رسالے نام موافق پایا
سنہ ہجری تالیف اس دی دا ناموں ظاہر آیا

فہرست

صفحہ	عنوان	نمبر شمار
01	روح الترتیل۔۔۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم	1
04	در ذکر تعداد حروف حقیقی و تعداد مخارج	2
05	در معرفت اسنان	3
06	در بیان مخارج و حروف حقیقی	4
10	در صفات حروف حقیقی	5
13	در انواع و قوف و رموز	6
18	در بیان تقسیم و ترقیق رائے مہملہ	7
21	در حالات لام در اسم اللہ، اللہم جل سلطانہ	8
23	در حالات نون ساکن و متوین	9
28	ادغام صغیر و کبیر	10
32	در اقسام مدات صغیر و کبیر	11
37	در بیان صلہ و عدم صلہ ہائے ضمیر و احد مذکر غائب	12
40	در بیان سجدات و منازل قرآن مجید	13
42	در تعداد سورۃ و آیات و کلمات و حروف و حرکات و نکات	14
45	در بیان جواز و فساد در قرآن مجید	15
51	در بیان ذکر اسماء و ساکنین قراء، آئمہ و تلاوتہ ایشان	16
53	در ذکر قراء سبعہ و روایت ایشان	17
55	در بیان سجدہ ہائے تلاوت فرض و واجب و سنت	18

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

- (1) حمد الہی دائم تینوں شکر تیرے احسانوں
برحق توں قرآن نبیؐ نوں بھکیا نور خزانہ
- (2) بہت درود سلام نبیؐ تے ہر ہر حال مدامی
خاص الخاص سے چونہ یاراں آل ازواج تمامی
- (3) سے اماماں باقی سبھناں تے سب اہل ایماناں
جہاں قرآن کلام تیری نوں پڑھیا نال زبانوں
- (4) جتھیں نور ہدایت روشن وچہ زمین اسماناں
تے جس ہانچہ نہ چارہ کوئی جن ملک انسانوں
- (5) واہ واہ بخت عرب دی بولی جس دیاں عالی شانوں
جس وچہ پاک کلام الہی پاؤن اہل زمانوں

- (6) سرور عالم وچہ مشارق یاراں نوں فرماون
بہتر وچ تساں اوہ مومن پڑھن قرآن پڑھاوون
- (7) باتجویہ نزول قرآنی حرفاں حق ادائی
فرض ایہائی شک نہ کائی جاں لگ طاقت پائی
- (8) صحت قرأت سعی فرائض تداں جماعت روائی
قدر قراءت فرض نہ صحت روا جماعت نہ کائی
- (9) سعی کرے ہے آوے ناہیں جائز حکم نمازوں
ترک امامت اس نوں لازم جو خود مشل جوازوں
- (10) وَرَزَّلَ الْقُرْآنَ تُرْجِمًا رَبُّوچ قرآن فرمایا
بازتیل پڑھن قرآنے حکم ضروری آیا

(11) ادا حروفوں حفظ و قوفوں ہے ترتیل معانی
باخراج انداز حروفوں سنت خوش الحانی

مقدمہ

در ذکر تعداد حروف تہجی و تعداد مخارج

(12) مفرد سب حروف تہجی حرف اُتھی آئے
امام فراء ایہہ الف تے ہمزہ جدا جدا فرمائے

(13) کہے دوہاں نوں اک مہرد ہوو نہ منن قاری
لام مرکب نال الف دے ایہہ ناہیں اعتباری

(14) مخرج ہے اوہ جاگہہ جس تھیں حرف جو باہر آدے
اکثر کہن ستاراں مخرج واضح آکھ سنادے

(15) ذکر شناس مقدم دنداں ذکر مخارج نالوں
تاں ہر قاری ماہر ہووے مخرج دے احوالوں

فصل اوّل

در معرفت اسنان

(16) اُپر لے دو دند جو اگلے علیا نام ہنایا

پٹھ ہنایا سُفلی دونویں انہاں مقابل آیا

(17) چار رُبَاعِیَاں نال انہاں دے زیر زَبَر دو پاسے

ناب ایویں پھر ضَاہِک ایویں جو کھلن وچہ ہاسے

(18) تن تن پھر اَضْرَاس انہاں دے نال چو طرفے باراں

اس تھیں پَرے نواجذاک اک بچی وچہ شماراں

(19) بعضیاں دند اٹھائی ہندے جہاں نواجذ ناہیں

بعضیاں وقت جوانی جم دے بتیس ہون تداہیں

فصل دوئم

در بیان مخارج و حروف تہجی

(20) ہمزہ ہ ہدائی دونوں اک مخرج تھیں آون
مخرج دوہاں مڈھ حلق دا طرف سینے فرماون

(21) ہمزہ پٹھ ذرا ہ اوتے تھوڑا فرق دوہاں دا
پٹھ انہاں تھیں حرف نہ کوئی قول قراء سبھاں دا

(22) ح اور ع حلق و چکاروں خاص میانوں جانی
خ اور غ حلق دے سر تھیں مَنہ دی طرف پچھانی

- (23) مخرج ف سر آتلیاں دندان لب زیریں وچہ بچے
مخرج قاف حکک جو اعلیٰ مُدھ زبان وچہ وئے
- (24) قافوں کاف ذرا کچھ اسفل تالو مُدھ زباں دا
مخرج واؤ جو نرمی سیتی ملنا دوہاں لبہاں دا
- (25) ب ہورم دوہاں اک مخرج میٹ دونوں لب آدے
ت ہور دال ط سر جیہوں علیا دے مُدھ لاوے
- (26) ث ہور ذال ظ سر علیا اندک جیہہ لگاؤن
ج، ش، ی تالو جیہوں ایہہ وچکاروں آون
- (27) ر، ہور، ل، ن، دا مخرج جان جتھوں ایہہ آدے
دند رلیع ہور ناب ضاحک دے نال زبان لگا وے

- (28) لام مُدھوں کجھ ن تلیرے لاموں گھٹ کنارہ
ر ، اس نزد کریں پُر مائل پشت زبان اشارہ
- (29) اتلے دند سچے یا کجھے کہو جس طرفوں بھاوے
طرف سچی پُر لام ادائی قاری خوب بتاوے
- (30) ز ہور س ص تتاں وا مخرج اک بلاویں
سرے ثنایا سفلی دے تے سرا زبان لگاویں
- (31) مخرج ض زبان کنارہ واڑھڑاں دے مُدھ لاوے
دوہیں طرفیں روا ایہی پر کھبیوں اہل آوے

(32) تن اضراس چہارم ضاحک حد نواجذ تائیں
اعلیٰ سلک ص بکھیرا سب حرفاں تھیں پائیں

(33) واؤ ، الف ، ی ساکن تیناں مخرج پول دہانوں
ایہہ مذاتے حرکت والیاں مخرج جدے بیانوں

(34) میم نون تنوین جو غنے ایہہ خیشوموں آون
یعنی مڈھ بنی وا مخرج خفی ادائی پاون

فصل سوئم

درصفات حروفِ تہجی

(35) ذات حروف صفات ضروری اٹھ شدیدہ آئے
وچہ ترکیب اُچد قَطِبْ بَکْت قاریاں جوڑ دکھائے

(36) لِن عَز وچہ حرف جو پَنجے بِن بِن مدای
باہجہ شدیدہ بِن بِن دے رُخوة ہور تہمای

(37) رُخوة نزم میانہ بِن سخت شدیدہ آہے
نال صفاتاں کرے ادائی اجر ملے رب چاہے

(38) مُستعلیہ ست حرف ہیں جو پُرہندے ہرحالے
هُص ضَغِطِ قَطْ وچہ ترکیبے لکھیا لکھنے والے

(45) قاتل معنی جنبش دیون نال انہاں جنبش آدے
 باجھ انہاں مُسْتَرَه سارے نال قرار بلاوے

(46) ص، ض ہور ط، ظ ایہہ مُطَبِق آئے چارے
 باجھ انہاں مُنْفَتَح سارے قاری لکھ سدھارے

(47) تالو جیہہ مطابق ہوون مُطَبِّیَاں جاں بولے
 مُنْفَتَح دے وقت تلفظ سمجھ دہن نوں کھولے

(48) فَرْ مَن لُب ایہہ چھ مُذَلَّہ سبک ادائیاں والے
 باقی مُصَمَّہ عکس انہاں دے رہن گراں ہر حالے

(49) س، ص ہور ز صفیری مرغ آواز سداون
 ر، ہور لام دونوں مُخْرَف پھیر زبان لیاون

(50) مخرج ض دراز پچھانی ایہہ طویل بتایا
 ش تَفْشِ جیہے اُتے چا کھلار وگایا

فصل چہارم

درانواع وقوف ورمؤوز

- (51) وقف ایہی دم توڑے اگلے نال اسکان ادائی
حرکت تے تنوین چھڈے موقوف علیہ تھیں بھائی
- (52) مگروں جو تنوین فتح دے حرکت رکھ انہاں باقی
بدل الف تنوین جگہ پر حکم ایہی اتقاقی
- (53) نال الف مرسوم جے ہووے اوہ تنوین بھائی
واگ کریمہ ہور ثناء ایویں کریں ادائی
- (54) تائے مدورہ اوپر جس جا تنوین فتح دو پاوے
چھڈ تنوین پڑھے اک حرکت کئیے واگ بلاوے

(55) فتحِ ثَمَمَہ وچہ کسرہ ہر جا نال اسکان اداکی
ایہی عام سکھ جا جاری وقف ملے جتھہ کائی

(56) روم ایہی وچہ کسرہ ثَمَمَہ فتحہ اوتے نہ آئی
ایہہ حرکت موقوف علیہ تھیں آہستہ خوب پچھانی

(57) بعد اسکان اشارہ لب دا کر اگلی ول بھائی
ایہہ خاصا وچہ ثَمَمَہ آوے نام اِشَمَام ایہائی

(58) ایہہ دو حرکت وچہ اعراباں قاریاں بوجھ بنائی
روم اِشَمَام نہ کرن فتح تے سیبویہ بن کائی

(59) لازم وقف جتھے اس ترکوں خوف کفر دا آیا
منزل وقف ضروری ایہہ بھی ترک نہ روا بتایا

(60) جبرئیل وقف تے وقف النبی ایہہ دونوں رکھ فرمائے
وقف رکھے غفران جے کوئی فضلوں بھکیا جائے

(61) وقف امام سجادؑ نے چھ رمزوں وچہ پائے
ج، ط، ہور م، پچھانی ز، ل، ص بتائے

(62) وقف پنچے لاجھیواں ہے جو انہاں وقفاں رو کے
لا اوپر دم توڑے انکے مردا عاصی ہو کے

(63) پچھلیاں ست ودھائے اس تھیں قاف صلے اصل جانی
وقفہ کاف قلا بھی ایویں ستواں س پچھانی

(64) قف لاسم مع ہور ودھائے بعضیاں کر تدبیراں
وقف ایہی کر ظاہر آکھاں ہراک تھیں تقریراں

(65) لازم وقفوں م علامت انکن فرض ضروری
نام وقف ہے حلقہ اتھے آیت سمجھیں پوری

(66) آیت نال ہووے جس جاگہ رمز وقف تھیں کائی
وقفوں وصلوں حکم اُسے دا آیت تابع آئی

- (67) مطلق وقف ط علامت رکھ ثواب بتایا
رضعت ہو لزوم جوازوں ایہہ بے قید لکھایا
- (68) وقف ج دا جائز رکھن لا نہ رکھنا آیا
دم مٹے مڑ بچھوں پڑھنا وقف منع فرمایا
- (69) قف رکھ وقف فضیلت ایہی ایویں حکم پچھانی
ک کڈک رمز ایہی جو اگلے مانند جانی
- (70) ص مرضس گزرن چنگا دم مٹے رکھ بھائی
اختلاف وچہ ق ایہی پر گزرن خوب ایہائی
- (71) ز، جھوڑ گزرن افضل صل کروصل بتایا
سم رکھ لاسم رکھ نہ ہر گز نہ استاد فرمایا
- (72) قلا او تے اک کہن وقف کر منع کرن اک جانی
اُولے وصل نشان صلے تے سکتیوں س نشانی

- (73) سکتہ اوپر ساہ نہ توڑن انکن ذرا ایہائی
وقفہ اوپر انک زیادہ سکتے نالوں بھائی
- (74) مع معانقہ رمز ایہی جو دونہہ لفظاں پر آیا
تن نقطے ہر لفظ نشانی نالے وقف لکھایا
- (75) احسن ہے اک وقف انہاں تھیں دو جا نہ رکھ بھائی
جتنے قاری حکم کریندے اتھے کریں ادائی
- (76) قلا صلے اک دونہاں تھیں اتھے قاریاں رمز ٹھہرائی
وقف قلاتے وصل صلے تے چاہے کرے ادائی
- (77) وقف مبادلہ ہور مراقبہ ایسے نوں فرمایا
اتنا ایہہ بیان ضروری جو لکھنے وچ آیا
- (78) بعض وقوف مُعین جائیں چاہے رب تعالیٰ
حفظ وقوف رسالے اندر کراں بیان نرالا

فصل پنجم

در بیان تفخیم و تزئینِ رائے مہملہ

(79) فتحِ ضمہ تھیں رائے پڑھوے جیوں زءِ اَنَسْرَانَسِی

زیر ہووے جے رُکُزاً راءِ باریک پچھانی

(80) راءِ ساکن اعتباری ناہیں ما قبلوں اعتباری

مفتوحہ مضمومہ اگے پڑ پڑھدے سب قاری

(81) وَأَنْصُرُنَا وَأَنْصُرُوا مَثَلًا لِّاسْتِثْنَاءِ اسْتِثْنَاءِ

کسرہ قبل وَاَصْبِرْ وَاغْلُظْ راءِ باریک بتایا

(82) پڑ جے کسرہ عارض ہووے پڑ کرنا راءِ تائیں

لِرُجْعَةٍ مَّا وَجَّهَ كَسْرًا عَارِضًا رَاءِ پڑھو اتھائیں

(83) راء ساکن مکسورہ اگے مستعملہ کچھے آدے

اک کلمے وچ جیوں مُرَضَّاد اُراء پُر کیتی جاوے

(84) پراک کلمے فِ—رُزِقِ اندر بعض راویت آئی

دونویں طرفین مکسور حرف ہیں کر باریک ادائی

(85) تے جے کسرہ پہلے کلمے راء دو جے وچہ آئی

جیونکر ہے رت اُر جِ—مُ—و نایہہ بھی پُر فرمائی

(86) لاء وھی دا حکم ایہائی قبل جو کسرہ آدے

واگک مُقَابِر اس کلمے وچہ کر باریک بلاوے

(87) راء وھی مضمومہ اگے یا مفتوحہ کائی

واگک دُر تے مثل سقر کر تخفیم ادائی

(88) راء وھی تس اگے ساکن ہے اوہ ی تحتانی

خِزِرٌ خِزْرًا سھے باریکیاں وچہ آیات قرآنی

- (89) جے اوہ حرف بناں ی کائی دونویں نہ اعتباری
ساکن دے ماقبل حرف تے حکم چکا ہو جاری
- (90) جے مفتوحہ یا مضمومہ پُ پڑھنا بتلایا
تَدْرِضُ اِیہ دوہاں مثالیں استادیں فرمایا
- (91) افضل مِضْرٍ مُنْفَخٍ کہدے قَطْرِ مَرْقِقٍ جانی
ایہ رعایت وصلوں ظاہر اس وچ شک نہ آئی

فصل ششم

درحالت لام

در اسم اللّٰهُ اَللّٰهُمَّ جَلَّ سُلْطَانُهُ

(92) لام جو اَللّٰهُمَّ والا دو حالت رکھاوے
بعض جگہ باریک پڑھیندا بعض جگہ پُر آوے

(93) جے ماہ قبل ہووے تس کسرہ کر باریک ادائی
جیوں ہے قُلْ اَللّٰهُمَّ دوجا ہووے اللّٰهُ بھائی

(94) جے مضمومہ یا مفتوحہ حرف اگاڑی آیا
اللّٰهُ اَللّٰهُمَّ وانگنوں پُر لازم فرمایا

- (95) نَضْرَاللَّةُ قَالَ اللهُ كَرِّمِ اِدَائِي
 باجوں قبل فتح تے ضمہ لام نہیں پڑ کائی
- (96) ساکن میوں میم پچھاڑی حکم ادغام بتایا
 پہلا میم جیویں ہے مدغم مِنْهُمْ مَن وچہ آیا
- (67) کر اخٹا جے ب پچھاڑی جیوں ٹھم پہ وچہ آدے
 قبل تمامی ہور حروفاں کر اظہار بلاوے
- (98) حکم وُجُوبِ مُؤَكَّدِ خَاصَّةً وَ، ف دے اظہاروں
 جیونکر اَنْتُمْ وَ لَكُمْ فِنِهَا سمجھ مثال وچاروں

فصل ہفتم

درحالات نون ساکن و تنوین

(99) ن ساکن تنوین جو دونوں چار حالت رکھاؤں
قلب ادغام اظہار تے اخفا جیوں قاری فرماؤں

(100) آخر اسم وصل وچہ خاصے سن تنوین ادائیں
نُونوں وقف وصل وچہ آخر فعل حروف سمائیں

(101) ساکن نونوں تے تنوینوں جے پچھے ب آدے
م پڑھے ہر دوہاں بدلے ایہا قلب سداوے

(102) بُلْغَامٌ يُنْفَخَمُ مِنْ بَعْدِیْ دُوہاں دیکھے مثالاں
میم ہويا تنوینوں نونوں وچہ ادائیٰ حالاں

(103) يَزْمَلُونَ وَا حَرْفِ پچھاڑی کر ادغام ادا کی
ایہ دو قسم ہوا بے عُتہ با عُتہ ہر جا کی

(104) بے عُتہ وچ ل تے را دے مَن لَم وَا لگ بیانوں
مِن رَبِّ تَالِ ثُوْحِ رَبِّ صَفَا لَآ قرآنوں

(105) پر اک سورت وچ قیامت پڑھ ادغام نہ کریے
ہے سکتے مَن سکتے راقب اندر بن شدوں پڑھے

(106) م تے ن اندر باغنے جیوں عَن نَفْسِ آ یا
مِن مَاءِ رَحْمَةٍ مِّنَّا ثُوْرًا نُّصَدِّقُ آ یا

(107) و، ی دے وچ جھگڑا ہے اک بے عُتہ فرماندے
بعض کہندے باعُتہ بھی ہے اتول اکثر جاندے

(108) مِّنْ ذٰلِ مَن يُّفْسِدُ جیوں کر وچ قرآن پچھانی
بھی عَادِ هُمُوْدَا وَا لگوں ثُوْرًا نِيْمَشْنِ جانی

(109) ساکن فون جتھے اک کھے وی اگے آدے
دُنیا تے فُون وانگوں کر اظہار بلاوے

(110) ن ساکن بَنوئوں پچھے حلقی حرف جے کائی
کر اظہار دوہاں دا اوتھے واضح حرف ادائی

(111) چھ حلقی ہ، ح، خ، ع، ع، غ ایہہ سارے
قبل انہاں اظہار دوہاں دا نہیں خلاف پیارے

(112) مَنْ اَمِنَ مِنْ حَيْثُ جِئْتُمْ كَرِهِي مُنْحَا آيَا
مِنْ نُحُوفٍ اَنْعَمْتُمْ جِيوں كَرِمِنْ غَلِي فرمایا

(113) حَسْبِ الْقَافَا بھي ہور قَرَضَا حَسْنَا جیہا
حُورُ عَيْنٍ تے اَجْرُ غَيْرُ حُرْفِ هَادِ اویہا

(114) تے رضوان حَیْ ————— ر اندر پڑھ تنوین اظہاروں

ایہہ مثال لکھی ہر اک دی باقی سمجھ وچاروں

(115) ن ساکن تنوین پچھاڑی حرف اخفا جے آدے

قلب ادغام اظہار نہ کیجیے کر اخفا پڑھ جاوے

(116) حلقی تے ادغام قلب دیاں حرفاں باجوں سارے

ہیں اخفائی حرف تمامی پندرہ سمجھ پیارے

(117) ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص، ض، رکھ ذہن وچہ صاف

ط، ظ ہو ر ف بھی جو ہیں دونوں قاف

(118) جیوں اَنْتُمْ اَنْتٰی مِنْ جُوعٍ قِنْطَارًا وَاَنْظُرْ اٰیَا

مِنْ قَوْمٍ مِّنْ حَکَانَ اَنْزَلَ اَنْدَادًا فرمایا

(119) مِنْ ضُرِّ أَنْصَارِيٍّ إِنْسٍ مِّنْشَيْءٍ إِيهَائِيٍّ

تُنْدِرُ مُنْفِيٍّ پڑھ تویناں اس وچہ شک نہکائی

(120) بعد مُنَوْنِ ہمزہ وصلی کر اس حذف یقیوں

پڑھ حرکت اک حرف مُنَوْنِ تے کسرہ توینوں

(121) جیوں مَثَلَانِ الْقَوْمِ ایہی تے لَمَزِيوْنِ الذِّي جانی

ہورقَدِيرُ الذِّي وچوں اس دی مثل پچھانی

فصل ہشتم

ادغام صغیر و کبیر

- (122) دو ہم جنس حرف اکٹھے دو بے حرکت کائی پہلا ساکن ایہہ وچہ دو بے مدغم ہووے بھائی
- (123) جیویں مثلین ایویں متقارب اک دو بے وچہ مدغم ہر مدغم ف ن نہ آئی جے چاہیں کر معلم
- (124) شرط ادغام صغیر ایہی جو پہلا ساکن آوے تے ادغام کبیر جو آہا ابو عمر فرماوے
- (125) ب ساکن دے پچھے آوے ب متحرک بھائی پہلی ب ادغام دو جی وچہ کرنی لازم آئی

(126) جیوں اذھبُ بِکَسَیْسِ اَندَرِ پَہلی ب کھپ جاوے

اِزْکَبُ مَعْنَا دے وچہ بنوں مہم چھپاوے

(127) ت نوں وال ط تے ت وچہ کر ادغام لکھایا

اَنفَلَّتْ دَعُوَ اللّٰهَ قَالَتْ طَايِفَةٌ مَّا كُنْتُ تَأْتِيهِمْ آيَا

(128) ذال اندر ادغام کریندے ت ساکن وا بھائی

بَلَّهَتْ ذٰلِكَ تَرَكَ وَقَفَ جَوَّاسُ بْنُ هَوْرَةَ كَانَتْ

(129) وال وال ہور ت دے اندر وچہ ادغام بیانے

قَدْ دَعَا لَوْ تَعَبَدْتُمْ مِمَّنْ دُونِ اللَّهِ قَرَأَ نِي

(130) ذال ذال بھی ظ دے اندر کر ادغام لکھائی

اِذْ ذَهَبَ اِذْ ظَلَمُوْا جیوں کروچہ قرآن آگاہی

(131) ط تائیں ت دے اندر کر مدغم ہو ماہر

مَأْفُوظٌ جیوں کر پوری ت کر ظاہر

(132) قاف ادغام کرن وچہ کافے نَخْلُكُمْ جیوں آیا

ظاہر پوری کریندے بعضے اکثر نہ فرمایا

(133) قُلُّ دالام جو ایہی سمجھ بیان تمامی

راء وچہ لامے ہر جا ہندا ہے ادغامی

(134) قُلُّ رَبِّ بَلُّ رُقْعَہ وانگوں سمجھ مثال لکھائی

وچہ سورت مُطَفِّفِیْن ایہی پر بَلُّ تے سکتے بھائی

(135) بَلُّ زَان اس سورۃ اندراک جا گہ وچہ آیا

مُدْغَم لام نہیں ایہہ سکتے بَلُّ نون جدا کرایا

(136) لام تعریف ہندا ہے مُدْغَم چودھیں حرفین بھائی

ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، با راں حرف ایہائی

(137) لام نون سن چوداں ہوون کہیا صاحب دیناں

بَلُّ مَلُون وچہ مُدْغَم ہوون نون سنے تنویناں

(138) باقی وچہ چہ نَسْبُ ن تمامى كراظہاراواكى

جدا جدا تفصیل كرن دى حاجت انہاں نہ كائى

(139) حرف مَدَّ اَدَّے واؤَ بھى ساكن ايہہ نہ مَدَّم ہوون

مخرج انہاں علیحدہ آئے انہاں چھوڑ كھلوون

(140) پَر بے واؤَ بھى لین اگاڑى ہے متحرک واؤں

واٹگَ عَصَوُوْ كَانُوْا جیوں كر پڑھا دغام اداؤں

فصل نہم

در اقسام مدّات صغیر و کبیر

- (141) وڈی چھوٹی مدّہ تمامی سکھے ست اقسامی
ہمزہ ہور سکون سہوں دونہہ وچہ اشباع تمامی
- (142) اؤل متصل نام جو واجب ایہہ ہے مدّہ سیاہی
چار الف اس کرن درازی عاصم دے ہمراہی
- (143) حرف مدّہ دے کچھے ہمزہ اک کلمے وچہ آوے
سَاءَتْ تَبَيَّنَتْ سُورَةٌ وَأَنْكَبُوا فَارَأَى فَارَأَى
- (144) دو جی منفصل نام جو جائز سرخ ایہا مدّہ بھائی
ہمزہ دو جے کلمے چو نکر لَا أَعْبُدُ وَحْدًا

(145) اِنْسِيْ اَعْلَمُ قَالُوْا اَمْنَا حَرْفِ دِرَازِيْ چارے

ہمزہ انہاں سب دوہاں دا بعد سکون شمارے

(146) تَجِيّ قِسْمِ مَشَدِّ اِيْهِ اَتَحَا جُوْنِيْ جِيُوں آيا

ايہہ بھی چارے الف درازی دوہاں وانگ بتایا

(147) چَوْتِيّ قِسْمِ اِيْهِ مَدِّ لَازِمِ حَرْفِ يِيْجَا پَر آوے

سرسوت دے حرف ايہہ ہون جے وچ مدآں پاوے

(148) اَلْ— رَانْدَرِ جِيُوں كَر مَدَّهٖ اَلْفِيْ لَامِ

ر، اوپر دو الفی آوے چان خاص عوامے

(149) نَالِ تَلْفِظِ شَرْطِ مَدَّ اَتَسِ آوے وچہ میانے

مد الف تے کچھ نہیں جو مدّا نہیں نشانے

(150) س، ص، ق، ک تے مدّہ الفی آوے

لام میم ہور نون اُتے بھی مدّہ الفی پڑھ جاوے

(151) عین اوتے مختارہ الفی دو الفی بھی آئی

کیوں جو حرف مدّا وچہ ناپیں یادِ ذلین ایہائی

(152) حا، را، طا، ہا، یا ساریاں مدّ دو الفی آئی

ایہی حرف سر سورت تے قاری جو فرمائی

(153) بچویں قسم جو ساکن عارض آوے نال رہائی

ایہہ موقوف علیہ تھیں اگے نال اسکان ادائی

(154) نُورٌ خَیْبٌ — رَغْلَامٌ سہ الفی بھی دو الفی بتائی

خَیْرًا خَوْفًا بھی ایویں دونویں ایہہ وچہ لکھن نہ آئی

(155) فتحہ ہووے موقوف علیہ جے ہے تن وجہ روائی

طول تو تَطَّ قصر ایہائی نال اسکان ادائی

(156) جے موقوف علیہ مکسورہ چار وجہ فرمایا

طول تو تَطَّ قصر ایہائی روم چہارم آیا

(157) جے مضمومہ ست وجہ ہے روم اول ہے بھائی
طول توسط قصر سکونوں بھی اشام ادائی

(158) جے موقوف علیہ ہے ہمزہ حرف درازی چارے
قصر توسط اس دے اندر جائز نہیں پیارے

(159) چھبویں مُقلبہ مد، دو الفی ایہہ سب چھبیں جائیں
چھ جاگہ دے باجھ تہائی وچہ قرآنے ناہیں

(160) اَلذَّكَرَيْنِ اَللّٰهُ آوے دو نہہ دو نہہ تھائیں
اَلْاَلْفَيْنِ سورت یونس اندر آیا دوویں جائیں

(161) ستویں قسم مبدل آوے ہمزویں الف بناوے
یک الفی اس وزن اوہیا کوئی خلاف نہ پاوے

(162) دو ہمزے وچہ اک کلمے فتح اول تے پاوے
دو جا اوہو الف ہو یائی جیوں اَتْسِي اَتْسِي آوے

(163) نَآءَا وچرسم الف تھیں الف پڑھے پڑتا ہیں
سورت ہود اِمَالہ کراک مَجْرہا ڈرنا ہیں

(164) تے اس باجیوں ہود نکانے نہیں اِمالہ کائی
یٰۤیٰٓنَیۤیۤن جے کرے اِمالہ ایہہ ہے جائز بھائی

فصل دہم

در بیان صلہ و عدم صلہ ہائے ضمیر واحد مذکر غائب

(165) ہائے ضمیر دو طرفے ساکن صلہ نہ رکھ دا کوئی
جان مثل وچہ منہ المَاء تیں پرا ضح ہوئی

(166) پیوں بعد ہووے جس جاگہ ہ متحرک بھائی
بِـهِ الْاَرْضُ تے جیویں بِـهِ اللّٰہ او تھے صلہ نہ کائی

(167) جے وچہ آخرہ متحرک پہلا ساکن آیا
باہجوں ابن کثیر کسے نے صلہ نہیں فرمایا

(168) حفص شریک ہوئے پر اکو سارے وچہ قرآنے
اِبْنِ خَلْدِيْهِ پڑھ وچہ سورت فرقانے

(169) جے متحرک دو طرفے صلہ کریندے سارے
جیوں لے مَا اندر آیا نہیں خلاف پیارے

(170) مِنْ عَلَیْہِ اِلَّا وَاغْلُوں سمجھ مثال لکھائی
بعضیاں یہاں جز کلے دی اوتھے صلہ نہ کائی

(171) نَطَقْتُمْ بِہِ تے بِنُہِی تَنْہِی بھی آیا
ہائے ضمیر نہیں وچہ اس دے صلہ نہیں فرمایا

(172) بِرَضْوٰہِ اندرہ ضمیر ہی، حصص نہ صلہ بتا دے
اصل ایہی بِرَضْوٰہِ اس داتا ہیں صلہ پتا دے

(173) اصل اُپر بھی حصر نہ ہوون اُودہ نُوتے جیوں کر
نُوتے نُصَلِبہ جیوں کر قبل اصلی کلمیاں اندر

(174) کر اشباع انہاں وچہ سارے ہانچہ خلاف پیارے
ساکن حکم الف نوں ہر جامت کوئی شک گزارے

(175) جے مفتوحہ یا مضمومہ ہ ضمیری اے
 واؤ ما اس ہ دے کچھے جان زیادہ لگے

(176) جے مکسورہ حرف اگڑی یا ایہی تختانی
 رُٹُہ ایوس وچ لُہُ مثلِ پچانی

فصل یازدہم

در بیان سجّادات و منازلِ قرآن مجید

(177) چودہ سجدے وچہ قرآنے فتویوں واجب سارے
وچہ سورت اعراف اول دوجا رعد پیارے

(178) اسرائیل علق حج مریم نمل نمل فرقانے
صَفَّائَتْ سجدہ فحیمی انشقت قرآنے

(179) دوجا سجدہ آخر حج شافعی فرماون
تے وچہ صاد کہن ایہہ ناہیں چوداں گنتی آون

(180) منزل ست پہلی الحمدوں شروع کلام جلیلوں
دوجی ماندہ تہی یونس چوتھی اسرائیلوں

(181) جنبویں شعر اچھویں وصفِ ستویں ق ایہائی

فَمِیْ بَشُوْقِ عَمَلِ اصْحَابِا پڑھ منزلت بھائی

(182) پہلی منزل ہاچھ الحمدوں سورت تن شماروں

پنج ست نو تے یاراں تیراں پینسٹھ آخر قرآنوں

فصل دوازدهم

در تعداد

سورة وآيات وکلمات و حروف و حرکات و نقاط

(183) اک سو چوداں سورت سکھے پڑھ بسم اللہ سارے
پر اک سورة توبہ اول بسم اللہ نہیں پیارے

(184) چھ ہزار چھیاسٹھ چھ سو آیت کتنی آئی
امر ہزار ہزار نہی وچہ دہ سو قصص ایہائی

(185) ہزار وعید ہزار مثالوں دہ سو وعدہ جانی
پنج سو وچہ حلال حراماں آیا ذکر پچھائی

(186) تسیجاں تے ہور دعائیں اک سو کتنی آئیاں
ناخ تے منسوخ چھیاسٹھ وچہ کشاف بتایاں

(187) ایہہ آیات سندی مشہوری وچہ کتاباں عامی
چھ ہزار دو سو پچھتی کونی کہن تمامی

(188) کل ہزار چھتر کلے انسانی سو چارے
تن لکھ حرف ہزاراں ہائی چھ سو ستر پیارے

(189) ڈبر ہزار ترپین دو سو ترتالی اے بھائی
اٹھ ہزار اٹھ سو ٹمہ چار اتے فرمائی

(190) زیر ہزار اُنٹالی پنج سو اُپر ہور پیاسی
اک لکھ پنج ہزاراں نکلے چھ ہور چوراسی

(191) اک ہزار اکتر ست سو مدّاں وچہ شماراں
تشہیداں ترونچہ اُتے سمجھ سچھے سو باراں

(192) سب رکوع اٹھونچہ پنج سو لازم وقف پچاسی
باراں منزل وقف تمامی وقف ص تراسی

(193) ہنستی سو دس مطلق وقفوں اٹھ سکتے فرمائے
گیاراں سو پچونچہ لا، ز نو کم دو سو آئے

(194) پندراں سو اٹھتر سارے جائز وقف پیارے
قف تے قاف ایہ ہر اک سو اک کم وچہ شمارے

(195) وقف مبادلہ چونتیس جائیں سولاں ایہہ اتفاق
ودھ کیئے متاخریاں نے اوہ اشھاراں باقی

(196) وقف الہنی تمامی پندراں وہ غفران بتائے
کمی زیادہ رب نوں معلم جو میں آکھ سنائے

(197) سہو خطائی کار بندے دی راقم وں نہ کائی
جے قاری کھا خطا گیا ای کر اصلاح صفائی

(198) اکثر کتب روایت پنتہ ایس رسالے پائی
ایہہ قرأت حفص روایت جو عاصم فرمائی

فصل سیزدہم

در بیان جواز و فساد در قرآن مجید

(199) عین انکار اہانت ٹھٹھہ آیت حرف قرآنوں
آمدن گھٹ زیادہ حرفوں کفر ایہی شیطانوں

(200) بِسْمِ اللّٰهِ الْحَمْدُ فَلَقَ وَالنَّاسِ سَمِعَ فَرَقَانُونَ
بعض انکارا کا بر نسبت مُنْحَقُّ قُبُہَانُونَ

(201) مُصْحَفٌ مَسْ بَغِيرَ غَلَاظُونَ بِاِجْمَاعِ وَضُومِ عَامِ
فرض و ضومس مُصْحَفِ كَارِنِ حَيْضِ نَدْبِ خَلَاصِ

(202) فُشٌّ غَلَطٌ پڑھے جے کوئی ایہہ برباد کمائی
تے قرآن کرے تس لعنت پڑھدیاں نفع نہ رائی

(203) حق ادائی حرقاں سندی فرض ہوئی سر ہر دے
جیوں آوے تیوں کرو تلاوت جاہل گھاں کر دے

(204) پڑھ قرآن تے ہور قصص دی رکھ پرواہ نہ کائی
خوش الحانی ہاجھ تجاوز جے سکھیں بھلیائی

(205) جان قرآن قرأت عشرہ سبغہ دی مشہوری
خارج راویاں انہاں اماں روا نہ حکم ضروری

(206) عمر خطاب روایت کیتی وچہ صحیحیاں آیا
ہفت حرف قرآن الا ہوں سرور روا کرایا

(207) یعنی ہفت لغات عرب دے اندر فصحاء معانی
لغت قریش ہوزیل ہوازن بنی تمیم میانی

(208) ہور ثقیف ابہی طے ستوین پڑھے دساوے
اس تھیں خارج پڑھے جو عربی ہرگز روا نہ آوے

(209) وچہ بخاری عہد صدیقی چکھے رسل امامے
جاں کڈا باں تے چڑھ وگیاں فوجاں طرف یمامے

(210) بہت قراء اصحاباں تھیں جنگ شہادت پائی
تاں الہام عمر نوں ہو یا جاں گزرے دن کائی

(211) آصدیق اکبر دی خدمت ایہا عرض سنائی
بہت ذباب قرآن میرے ول کرو تدارک کائی

(212) جمع کرو لکھ رکھو اک جا پاک کلام الہی
مت قاری جاں سارے گذرن آوے دین تہائی

(213) سن صدیق اکبر نے کہیا جو کچھ عہد رسولے
ہو یا ہو نہ اوہ کم میں بھی کراں نہ مولے

(214) عمر رہے پھر ایوین کہندے دن کتنے کئی واری
تاں الہام ایہی صدیقے کیتا اللہ باری

(215) کاتب آہا جو زید نبی دا تاں اس نوں فرمایا
لکھ قرآن جمع کر اک جا جاوے متاں گویا

(216) زید جواب اوہا ہی کہیا جیویں صدیق عمر نوں
تاں پھر معلم کہیا اس اللہ جیویں صدیق اکبر نوں

(217) تاں پھر زید رقاع عُسب تھیں ہور صدورہ جانوں
وچہ صحف لکھ مصحف دھریا ہویا امن زوالوں

(218) پاس صدیق صُحف اوہ آہی پھیر عمر تھیں آئی
بعد عمر حصہ دے گھر وچہ نال اتفاق نکائی

(219) ہور حدیث بخاری اندر عہد غنی اک واری
آن حدیثہ پاس خلیفہ خدمت عرض گزاری

(220) حضرت غلط قرآء ت خلقوں مینوں نظری آئی
جھب دے کرو تدارک اس دا پوے نہ فتنہ کائی

(221) دُوَالنُّورِ—صُفْ صَدِيقِي خُصْمَهُ تَحِيصًا مَكْلُوِيَا
 بِاِتْرَتِيْبِ سُوْرَةِ سَمِيْتِي مَصْحَفِ كَرِ اِجْمَاعِ لَكْهَآيَا

(222) اَكْ مَدِيْنَةُ دُوْجَا كَلِي تِيْجَا شَامِ پَهَنچَايَا
 چُوْتَقَا بَحْرِ يَمِيْنِ وِچْهَ بَصْرَةَ اَكْ كُوْنِي اِپْرَايَا

(223) حَكْمِ دَنَا جُو اِنْهَآ مَطَابِقِ كَرُو قِرْآءَتِ سَارِي
 هُوْرِ خِلَافِ اُوْرَاقِ دِبَايَ نَالِ اِجْمَاعِ بَهَارِي

(224) اُوْدُو مَصَاحِفِ شَدُوں مَدُوں حَرْفِ اِعْرَابُوں خَالِي
 عَجْمِيَا كَارِنِ پَچْھِيْرِ سَلْفِ نِي اِيْهِي سَبْ طَرَزِ نَكَالِي

(225) هِي تَرْتِيْبِ آيَاتِ اِلَا هُوں هَرِ هَرِ سُوْرَتِ وَاَلِي
 تِي تَرْتِيْبِ بَهِي آهِي اِيُوِيں بَعْضِي كَهْنِ اَعَالِي

(226) بَعْضِ كَهْنِ تَوْقِيْفِي نَاہِيں پَرَايِيهِي هِي اِجْتِهَادِي
 هِي اِتْفَاقِ—رَافِ—سِي نَاہِيں سِي اِيْهِي حَكْمِ اِرَادِي

(227) تے برعکس ترتیب ہرگز پڑھے سورت کوئی ناہیں
رسم الخط خلاف اماموں بھی نہ روا کدائیں

(228) رسم الخطوں جس علم نہ ہووے مصحف لکھے نہ مول
کرے خلاف الف وا یاؤں چایا ظلم جہول

(229) سند غنی دے مصحف سندی جس جاگہ وچہ پائی
ست امام قراء دتے سو جہت یقین صفائی

(230) انہاں جیویں استادان کولوں علم نبی دا پایا
بالاتفاق انہاں تھیں اپنے لوکاں نوں سکھلایا

(231) تاں ایہہ ہفت قرأت خلقتیں مشہوری وچہ آئی
جو جانے ایہہ پڑھے روائی اس وچہ شک نہ کائی

(232) ابو حنیفہ عاصم کولوں پڑھی قرآء ت ساری
حنفیاں دے وچہ حفص روایت رہی قرأت جاری

فصل چہار دہم

در بیان ذکر اسماع و سائین قرآن،
آئمہ و تلامذہ ایشان

(233) ست امام قرآن ت سندے ہر اکدے دو راوی
ابن کثیر امام کے وچہ اس تے اللہ راضی

(234) دوراوی اک ہزری فنبیل اک سمجھ جو واقف ہووے
آبُو عَمْرُو وچہ پھرے ڈوری سُوہسی راوی دوئے

(235) ابن غامر وچہ شام دوراوی ذکوان نام ہشاموں
عاصم کوفی ابوبکر اک حفص دوراوی ناموں

(236) حمزہ کوفی دے دوراوی خلف خلد بتائے
نفع مذبسی اس دے راوی قالون ووزش دوآئے

(237) جان امام كسانكى ستواں كوفه تھان انہاں دا
دؤرى على اك راوى دوجا خارش نام جہاں دا

فصل پانز دہم

در ذکر قرآءِ سَبْعہ روایت ایشان

(238) ست مرکب لفظ رموزوں حرف تن وچہ ہر دے

حرف اول ہے رمز اماموں دو دل روایاں کر دے

(239) لفظ أَبْجَدْ حُطِّيْ هُورَكَلِمَ فَرَمَا

نَصْعُ فَضْطُ رَسْتُ دے اندر واضح آکھنایا

(240) نافع الف ابی ب قائلون ج، و ر ش تھیں بھائی

ابن کثیروں د، ہ بڑی تھیں ز، ثنبل تھیں آئی

(241) اَبُو عَمْرٍو، ح، ط، دُوْرِي، ي سُوِي تھیں جانی

شامی ک جو ل ہشاموں ذکوان م پچھانی

(242) عاصم ن، ص اؤ بئر تھیں ع خُطص استادو
ف بجزہ تھیں ض خُلف تھیں ق ابھی خُلا دوں

(243) ر کسائی کوفی کارن رمز پچھانی آہی
خارث س، ت دؤری ختم بنام الہی

فصل شانز دہم

در بیان سجدہ ہائے تلاوت فرض و واجب و سنت

(244) چودہ سجدے وچہ قرآنے سمجھو راہ ہدایت
پڑھدیاں سُن دیاں سجدہ واجب اکثر ایہہ روایت

(245) بعضے کہندے ست فریضہ تے واجب تن بتائے
تے چار سنت تفسیروں لکھے اکثر نظری آئے

(246) اوہ فریضہ فُصِّلَتْ تے ردخل وچہ حج سجدہ فرقانے
اسرائیل نبی وچہ سورت ستواں ایس مکانے

(247) صاد اعراف مریم واجب ایہہ تن بھائی
نجم ائمل اشقاق علق وچہ سنت چار ایہائی

(248) اول آخر یارب تینوں دائم حمد شائیں
دے توفیق عمل دی فضلوں عاجز بندے تائیں

(249) ایہہ قواعد چند ضروری کارن مؤمن بھائیاں
میں پنجابی بولی اندر پیتاں صاف بتائیاں

(250) پُر معنی وچہ تھوڑیاں لفظاں یاد کرن آسانی
اڑھائی سو چھ پیتاں اس دیاں وچہ اعجاز بیانی

(251) تے روح الترتیل رسالے نام موافق پایا
سنہ ہجری تالیف اس دی دا ناموں ظاہر آیا

(252) تے جوہر الترتیلوں پاویں سنہ تصنیفی اپویں
جہت مطابق ہر اعتباروں نام دھرے میں دوویں

(253) ہجری سنہ دو صدیاں اوتے اک ہزار پچاسی
کاتب قاری عمل کنندیاں یارب بخش خلاصی

(254) میں دل طلب دعا اخلاصوں متاں وسارن قاری

پھیر قلم سر حرف خطا دے پکڑ صفا گل ساری

(255) عالم پوری غلام رسولاً رب تمہیں عرض گزاریں

نختم الرسل نبی دی امت دے سنگ پار اُتاریں

(256) تیں دروازے شہنشاہا ہر دم عرض دُعائیں

ختم کریں پانچیر کرم تمہیں حکمے نال اٹھائیں